

**ЕКОЛОГІЯ
ПРАВО ЛЮДИНА**

Верховенство права для захисту довкілля

ЕКОЦИД У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ ТА МІЖНАРОДНІ ПЕРСПЕКТИВИ

Аналітична записка

Екоцид у кримінальному праві України та міжнародні перспективи

Аналітична записка

Відповідно до чинного Кримінального кодексу України (надалі також КК України), а саме статті 441, яка має назву «Екоцид», масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, а також вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу, караються позбавленням волі на строк від восьми до п'ятнадцяти років.

Із даної статті можемо зрозуміти обсяг поняття «екоциду» на думку українського законодавця. У це поняття включено:

1. Масове знищення рослинного світу.
2. Масове знищення тваринного світу.
3. Отруєння атмосфери.
4. Отруєння водних ресурсів.
5. Вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу.

Виходячи із положень статті 12 і санкції статті 441 Кримінального кодексу України, екоцид визнається особливо тяжким злочином. Цікаво, що за вчинення екоциду не знижено віку кримінальної відповідальності, тобто суб'єктом вчинення цього кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка досягла віку 16 років.

Суб'єктивна сторона екоциду полягає в умислі. Варто зазначити, що більш характерним для цього злочину є прямиї умисел. Таке кримінальне правопорушення вважається закінченим, коли вчинено будь-яке із зазначених у ст. 441 КК діянь, яке могло спричинити екологічну катастрофу. Цей склад злочину має особливу конструкцію, яка відрізняється 1) від типових формальних складів необхідністю практичного встановлення крім діяння ще й створення цим діянням у конкретному випадку реальної небезпеки настання наслідків у вигляді екологічної катастрофи; 2) від типових матеріальних складів необов'язковістю настання таких наслідків для визнання злочину закінченим.

Спричинення наслідків у вигляді масового знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, яке в конкретному випадку не спричинило і не могло спричинити екологічну катастрофу, кваліфікується як кримінальне правопорушення проти довкілля. Наприклад, забруднення моря, яке спричинило масову загибель об'єктів тваринного і рослинного світу або інші тяжкі наслідки, кваліфікується за ч. 2 ст. 243 КК України.

Варто наголосити, що склад злочину «Екоцид» включає в себе надто багато оціночних понять, що не знайшли свого відображення ні в чинному КК України, ні у правових позиціях Верховного Суду України. Це стосується понять «масове знищення рослинного або тваринного світу», адже невідомо на якому етапі завдання шкоди, згідно із КК України, рослинний чи тваринний світ можна вважати знищеним, а також не відображено кількісного критерію, який би становив масовість таких знищень. Це стосується і понять «отруєння атмосфери або водних ресурсів».

Що стосується проекту нового КК України, то там не міститься ні кримінального проступку, ні злочину «екоцид», хоча цей проєкт містить підрозділ, що перелічує кримінальні правопорушення проти довкілля.

Судова практика в Україні щодо питань, пов'язаних хоч якимось чином із складом злочину «екоцид», складається всього лише з 4 постанов та 6 рішень. Втім більшість із них стосуються оскарження рішення Державної екологічної інспекції України стосовно

дозволів на отримання проб в ході розслідування злочину, передбаченого статтею 441 КК України.

Із загальної маси постанов і рішень судів, у яких міститься посилання на статтю 441 КК України, виділяється така. 10 січня 2013 року Слов'янським міськрайонним судом Донецької області було винесено рішення по справі № 2/243/25/13. Позивачка обґрунтовувала свої вимоги, зокрема, тим, що своїми діями Відповідач допустив порушення Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища", постанови Ради Міністрів СРСР від 26 березня 1984 року № 255 пункт 10 щодо неузгодження з громадянами власниками садів і інших багаторічних насаджень розміщення мереж електропередач. Вказувала, що Відповідач вчинив екоцид, передбачений ст. 441 КК України. Позивач зазначала, що працівники Відповідача обрубали дерева рідкісної породи шовковиці білого кольору та абрикоси. Суд у цій справі встановив, що Позивачка зверталася із заявою про порушення кримінальної справи у відношенні ОСОБА_6 за ст. 441 КК України, але їй було відмовлено в порушенні кримінальної справи. На час розгляду даної справи був відсутній вирок суду щодо визнання ОСОБА_6 винним у вчиненні злочину передбаченому ст. 441 Кримінального кодексу України.

Ця справа є показовою з точки зору того, що населення в цілому не має навіть приблизного розуміння терміну «екоцид» і які дії можуть кваліфікуватися як екоцид.

Що стосується ухвал судів, то їхня кількість є значно більшою. Втім лівова частка із них пов'язана із притягненням до відповідальності органів прокуратури за їхню бездіяльність. Таким чином, вироків у кримінальних справах за статтею «Екоцид» в Україні поки не існує.

Підводячи підсумки дослідження екоциду у кримінальному праві України, слід зазначити, що чинний КК України передбачає відповідальність за вчинення екоциду, проте передбачений склад злочину містить низку оціночних понять. Проект нового КК України не передбачає складу такого кримінального правопорушення. Судова практика, відповідно до якої конкретних осіб було б притягнуто до відповідальності за статтею "Екоцид", станом на червень 2022 року є відсутньою.

Криміналізація знищення довкілля на міжнародному рівні також на сьогодні стала нагальним питанням. Науковці підняли дискусію про включення злочину екоциду до Римського статуту, оскільки серйозна шкода, яка завдається довкіллю під час збройних конфліктів, ще в певній мірі охоплюється положеннями Римського статуту. Втім серйозна шкода довкіллю, що завдається в мирний час, випадає з-під юрисдикції Міжнародного кримінального суду.

Стаття 5 Римського статуту перелічує злочини, які підпадають під юрисдикцію Суду:

- a) злочин геноциду;
- b) злочини проти людяності;
- c) військові злочини;
- d) злочини агресії.

Стаття 8(2)(b)(iv) Римського статуту визначає, що військовим злочином є навмисне вчинення нападу, коли відомо, що такий напад спричинить випадковій смерті чи каліцтво цивільного населення чи пошкодження цивільних об'єктів, чи широку, довготермінову та серйозну шкоду довкіллю, яка буде очевидно неспівмірна з конкретною і безпосередньо очікуваною загальною військовою перевагою. Дане положення вимагає наявності і широкої, і довготермінової, і серйозної шкоди довкіллю. Тобто ці три елементи повинні бути присутні у військовому злочині. Для встановлення факту довготермінової шкоди, слід отримати дані моніторингу довкілля протягом тривалого періоду часу, чи мати якісні дані до вчинення злочину та після його вчинення, а також, тривалий час після завершення злочину, які б підтверджували тривалу шкоду.

Широка шкода мала б покривати хоча б площу в декілька сотень кв. кілометрів. Довготерміновість шкоди – тривалість шкоди більше ніж декілька місяців чи сезон(ів), серйозність шкоди мала б полягати в серйозності чи значимості шкоди для здоров'я людей, природним чи економічним ресурсам, іншим об'єктам власності.

Пропозиції до статті 8 Римського статуту – доповнити його статтею 8 такого змісту:

1. Для цілей цього Статуту, екоцид означає протиправні та безвідповідальні дії, вчинені зі знанням того, що є значна ймовірність серйозної і/або широкої, або довгострокової шкоди довкіллю, спричинених цими діями.

2. Для цілей п. 1:

a. "Безвідповідальні" означають необачне нехтування шкодою, яка буде очевидно переважати очікувані соціальні та економічні переваги.

b. "Серйозна" означає шкоду, яка полягає в дуже серйозних негативних змінах, перериванню чи пошкодженню будь-якого елемента довкілля, включаючи важкі впливи на життя людей чи природні, культурні або економічні ресурси;

c. "Широка" означає шкода, що поширюється за межі обмеженої географічної території, переходить через державні кордони, або від якої потерпають цілі екосистеми чи види, чи велика кількість людей;

d. "Довготривала" означає шкоду, яка є незворотньою або яка не може бути виправлена через природний процес відновлення протягом розумного строку;

e. "Довкілля" означає землю, біосферу, кріосферу, літосферу, гідросферу та атмосферу, а також космос.

У даному злочині створено два пороги: по-перше, має бути значна ймовірність, що поведінка спричинить серйозну, і/або широку, або довгострокову шкоду довкіллю. А другий поріг діяльності полягає у доведенні того, що дії були або протиправні, або безвідповідальні. Цей додатковий поріг впливає із принципів екологічного права, які говорять про баланс соціальних, економічних переваг із шкодою довкіллю, через концепцію сталого розвитку.

Суб'єктивна сторона злочинів, передбачених Статутом (*Mens Rea*), згідно зі ст. 30 Римського статуту, полягає в тому, що по відношенню до наслідків, особа мала намір, в якому ця особа хотіла спричинити такий результат або усвідомлювала, що такий наслідок настане під час звичного перебігу подій. Для екоциду важлива наявність непрямого умислу, що мав би передбачати від злочинця усвідомлення значної ймовірності серйозної і/або широкої, або довготривалої шкоди.

Задум правників є такий, щоб екоцидом визнавалася навіть створення небезпечної ситуації, а не лише особливий результат. Тому, криміналізується вчинення діянь, з усвідомленням значної ймовірності спричинення ними серйозної і/або широкої, або довготривалої шкоди.

Питання криміналізації злочинів проти довкілля на національному рівні також є під увагою світової громадськості. Так, важливо є визнати злочини проти довкілля серйозними на національному рівні, а також спрямувати національну правоохоронну та судову систему так, щоб вона ефективно боролася із корупцією та іншими економічними злочинами, що підривають спроби збереження довкілля.

Щонайменше 9 країн з пост-радянського простору мають визначення екоциду в своїх кримінальних законах. Це Грузія, Казахстан, Таджикистан, Білорусія, Молдова, Вірменія та інші. Всі вони криміналізують масове знищення флори та фауни, а також спричинення екологічної катастрофи.

У Франції з 2020 року точаться дебати щодо введення нового злочину екоциду, в ході яких ще не досягнуто консенсусу. Поштовхом до цього стала ситуація, за якої екологічне

кримінальне законодавство Франції налічує 2000 проступків, проте не містить злочину, що охоплює найбільш серйозне та масштабне знищення довкілля. Застосування кримінального законодавства до екологічних правопорушень є дуже ускладненим не тільки для практикуючих юристів, але і для громадськості. Проте фінальні пропозиції парламенту щодо законодавчих пропозицій по екоциду полягають в тому, щоб замість криміналізації екоциду запропонувати відповідальність за ненавмисне завдання шкоди довкіллю та навмисне завдання шкоди довкіллю.

Міжнародні переговори зі зміни клімату також стимулювали інші держави переглянути своє кримінальне законодавство та подумати про включення злочину екоциду. Так, намір криміналізувати злочин екоциду висловив сенатор Мексиканського конгресу у 2021 році та вказав, що за умови внесення відповідних змін до федерального кримінального закону, Мексика стане першою латиноамериканською країною, яка визнає злочин екоциду на національному рівні, а також підтримує ініціативу щодо включення злочину екоциду до Римського статуту.

Проте включення злочину екоциду до кримінального законодавства на національному рівні не є дуже популярним у світі і зіштовхується із серйозним опором, часто величезних бізнес корпорацій, топ менеджери яких можуть опинитися на лаві підсудних. У 2013 році в ЄС була ініціатива громадськості щодо розробки Директиви про екоцид, але вона не мала успішного завершення.

Науковці та громадськість б'ють на сполох через швидкі темпи знищення людьми життя на Землі. І навіть такі серйозні кліматичні зміни, природні катастрофи, які ми переживаємо, не стимулюють законодавців на міжнародному та національному рівнях задуматися про майбутнє своїх дітей та внуків. Природа, як основа нашого виживання, є все ще недостатньо захищеною, проте політики продовжують нас заспокоювати та зберігати «статус кво». Громадськість, яка позбавлена здорового майбутнього через бажання корпорацій далі заробляти гроші на нищенні природних ресурсів, повинна все голосніше, із використанням правових методів, змушувати законодавців працювати на захист довкілля та природних ресурсів, нашого здорового майбутнього. Якщо кримінальний закон не буде захищати основу для нашого здорового майбутнього – довкілля, ми і далі будемо втрачати природу такими швидкими темпами. Тому водночас і на національному, і на міжнародному рівнях слід вжити всіх доступних правових механізмів для попередження екологічних аварій та масового нищення довкілля та дати сигнал не тільки для бізнесу, але і корумпованих чиновників, що екоцид є тяжким злочином, за який вони будуть нести серйозну і невідворотну відповідальність.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131
2. Хавронюк М. І., Мельник, М. І. Науково-практичний коментар кримінального кодексу України. - Київ.: Ваіте, 2010 – с.630-702
3. Проект нового Кримінального кодексу України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://newcriminalcode.org.ua/criminal-code>
4. Рішення Слов'янського міськрайонного суду Донецької області від 10 січня 2013 у справі №2/243/25/13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://verdictum.ligazakon.net/document/28762839?q=%22обрубали%20дерева%20рідкісної%20породи%20шовковиці%20білого%20кольору%20та%20абрикоси%22>
5. Independent Expert Panel for the Legal Definition of Ecocide COMMENTARY AND CORE TEXT [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://static1.squarespace.com/static/5ca2608ab914493c64ef1f6d/t/60d1e6e604fae2201d03407f/1624368879048/SE+Foundation+Commentary+and+core+text+rev+6.pdf>
6. Ecocide law in national jurisdictions/[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ecocidelaw.com/existing-ecocide-laws/>

7. The creation of the crime of ecocide in French law unleashes passions /[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://navacelle.law/the-creation-of-the-crime-of-ecocide-in-french-law-unleashes-passions/>
8. MEXICAN SENATOR CALLS ON GOVERNMENT TO SUPPORT INTERNATIONAL CRIME OF ECOCIDE /[Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.stopecocide.earth/new-breaking-news-summary/mexican-senator-calls-on-government-to-support-international-crime-of-ecocide>